

УДК 331.1:334.73:338.43

І. В. Варнавська,
к. пед. н., доцент, завідувач кафедри соціальних та поведінкових наук,
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3061-0665>

Л. О. Мармуль,
д. е. н., професор, завідувач кафедри менеджменту,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі,
професор кафедри соціальних та поведінкових наук (сумісник),
Херсонський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0000-0880-524X>

І. А. Романюк,
д. е. н., професор, професор кафедри туризму та економіки,
Криворізький державний педагогічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9257-2043>

DOI: 10.32702/2306-6792.2026.10.153

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ВІДНОСИН НА ЕФЕКТИВНІСТЬ ФУНКЦІОНУВАННЯ КООПЕРАТИВНИХ ФОРМУВАНЬ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

I. Varnavska,
PhD in Education, Associate Professor, Head of the Department of Social and Behavioural Sciences,
Kherson State Agrarian and Economic University

L. Marmul,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Management, Grigory Skovoroda
University in Pereyaslav, Professor of the Department of Social and Behavioural Sciences (part-time),
Kherson State Agrarian and Economic University

I. Romaniuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Tourism and Economics,
Kryvyi Rih State Pedagogical University

THE IMPACT OF LABOR RELATIONS ON THE OPERATIONAL EFFICIENCY OF COOPERATIVES IN THE AGRICULTURAL SECTOR

У статті визначено особливості змісту та роль соціально-трудових відносин у забезпеченні ефективності кооперативних формувань в аграрному секторі економіки. Встановлено, що кооперативи в умовах невизначеності та загроз і ризиків для малих і середніх аграрних підприємств набули додаткового імпульсу не лише як господарсько-правова форма господарювання, але як важливий інструмент їх збереження та підвищення конкурентоспроможності й сталого розвитку. Тому персонал, соціально-трудові відносини вимагають всебічного врахування та аналізу й обґрунтування напрямів удосконалення як важливий ресурс ефективності кооперативів. Виявлено, що соціально-трудові відносини мають суттєві змістовні особливості, які зумовлені самою природою кооперації, а саме поєднання інтересів та функцій власника, менеджера, працівника в одній особі; рівність, демократичне управління та соціальне партнерство; соціальний захист і соціальна відповідальність; зацікавленість всіх учасників у результатах. До негативних віднесено стихійність або не послідовність формування; не достатня юридична та фінансово-економічна освіта учасників соціально-трудових відносин, інформованість про можливі пріоритетні стратегії розвитку, напрями державної та міжнародної підтримки. Обґрунтовано, що удосконалення соціально-трудових відносин має здійснювати на засадах підвищення їх кваліфікації, інноваційного навчання, мотивації.

This article identifies the specific features and role of social and labor relations in ensuring the effective functioning of cooperative entities in the agricultural sector of the economy. It has been established that in conditions of uncertainty, military threats, resource constraints, and increased risks for small and medium-sized agricultural enterprises, cooperatives take on additional significance not only as an economic and legal form of organizing activities but also as an important tool for their preservation, adaptation, increased competitiveness, and ensuring sustainable development. In this regard, cooperative personnel and the system of social and labor relations require comprehensive consideration, analysis, and scientific justification of areas for improvement, as they serve as a vital internal resource for the effectiveness of cooperative structures. It has been found that social and labor relations in cooperatives have significant substantive features determined by the very nature of cooperation. First and foremost, this involves the combination of the interests and functions of the owner, manager, and employee in a single individual, which fosters a higher level of personal interest among participants in the results of joint activities. Other important characteristics include the equality of cooperative members, the democratic nature of management, the development of social partnership, the strengthening of social protection and social responsibility, as well as the orientation of all participants toward achieving a common economic outcome. At the same time, a number of negative factors have been identified that hinder the development of social and labor relations within cooperative organizations. These include the haphazard or inconsistent nature of their formation, the insufficient level of legal, financial-economic, and managerial training of participants, as well as limited awareness of possible development strategies, state support instruments, international funding programs, and modern digital capabilities for managing cooperative activities. It is argued that the improvement of social and labor relations should be based on enhancing the qualifications of participants, developing innovative training, establishing a transparent incentive system, and strengthening trust, accountability, and the participation of cooperative members in management. This will contribute to strengthening human resource capacity, increasing labor productivity, organizational cohesion, and the overall effectiveness of cooperative entities in the agricultural sector.

Ключові слова: кооперативні формування, соціально-трудові відносини, працівники, мотивація, соціальне партнерство, демократичне управління, ризики і загрози, удосконалення, інновації.

Key words: cooperative organizations, labor relations, employees, motivation, social partnership, democratic management, risks and threats, improvement, innovation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Соціально-трудові відносини мають велике значення у сфері продуктивності й мотивації праці, зайнятості населення, досягненні соціальної справедливості. Вони здійснюють значний вплив на ефективність аграрного виробництва через мотивацію праці та зацікавленість у ній. Їх зміст визначається як система взаємозв'язків між працівниками, роботодавцями, державою. Вони формуються під впливом попиту і пропозиції на ринку робочої сили, конкретного підприємства або організації, інститутів регулювання, інтересів та мотивації учасників. У такому розумінні вони вивчаються та здійснюються в аграрних підприємствах. Однак у кооперативних формуваннях вони мають суттєві особливості. Наразі, це впливає на купівельність складників, чинників формування та розвитку соціально-трудових відносин в аграр-

них підприємствах і кооперативах, їх форм, інструментів, механізмів, систем управління, адаптивності до внутрішніх та зовнішніх умов функціонування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Потрібно зазначити, що соціально-трудові відносини є предметом наукових досліджень багатьох провідних вітчизняних учених. Серед них доцільно виокремити праці О. Балана, С. Васильчак, І. Гаврилюка, В. Грановської, М. Ігнатенка, Ю. Кирилова, Ю. Козика, Л. Кононенко, Є. Ланченка, А. Мармуль, О. Молнара, І. Романюк, В. Ткачука, Т. Федотової, Т. Штерми, П. Янічка та ін. науковців. У їхніх працях висвітлено проблеми зайнятості, формування й використання трудових ресурсів, розвитку трудового потенціалу, чинників і складників

соціально-трудових відносин аграрних підприємств, механізмів та інструментів їх здійснення й удосконалення. Значна увага приділяється питанням соціальної відповідальності, соціального партнерства, соціальної справедливості, продуктивності праці, мотивації персоналу, інноваційності та адаптації трудового потенціалу до сучасних умов господарювання.

Питання формування та розвитку кооперативних утворень також знаходилися і продовжують перебувати у колі наукових інтересів вітчизняних дослідників, зокрема Т.О. Багаліки, В.В. Зіновчука, Ю.О. Лупенка, М.Й. Маліка, О.М. Могильного, Л.В. Молдаван, О.О. Томіліна, Г.О. Трутенко, Г.І. Черевка, О.Г. Шпикуляка та інших авторів. У наукових працях зазначених учених розкрито теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації, особливості функціонування кооперативних формувань, проблеми організації обслуговуючої сільськогосподарської кооперації, напрями підвищення ефективності кооперативного руху та його роль у забезпеченні конкурентоспроможності малих і середніх аграрних товаровиробників.

Проте значно менше наукових праць присвячено саме обґрунтуванню механізмів здійснення соціально-трудових відносин у кооперативах, виявленню їх змісту, особливостей, проблем, інструментів і ресурсів удосконалення. Між тим, починаючи з 2025 р., інтерес до кооперативних відносин, кооперативного руху та кооперативних формувань значно зріс як серед науковців, так і серед практиків. Це пояснюється складними умовами невизначеності, ризиків і втрат для малих аграрних підприємств, а також нагальною необхідністю об'єднання їхніх зусиль, ресурсів і виробничих можливостей з метою підвищення потенціалу виживання, стійкості та подальшого розвитку.

Тому виявлення та врахування впливу різних ресурсів, аспектів й інструментів на ефективність функціонування кооперативних формувань є актуальним науковим завданням, що має як теоретичне, так і практичне значення для розвитку аграрного сектору економіки України.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення змісту та виявлення особливостей соціально-трудових відносин в кооперативних формуваннях агросектору, впливу на ефективність функціонування і на

цій основі — обґрунтування напрямів їх удосконалення та розвитку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Соціально-трудові відносини у кооперативних формуваннях аграрного сектору мають суттєві змістовні особливості, що зумовлюють їх відмінність від аналогічних відносин в інших організаційно-правових формах господарювання. Їх унікальність полягає насамперед у тому, що члени кооперативу можуть одночасно виступати власниками, учасниками управлінського процесу та безпосередніми працівниками [1, с. 37]. Така потрібна роль формує особливу систему економічних, соціальних і трудових взаємозв'язків, які безпосередньо впливають на ефективність функціонування та перспективи розвитку кооперативу.

Специфіка кооперативної моделі полягає в тому, що інтереси членів кооперативу як власників і суб'єктів управління реалізуються через прийняття управлінських рішень, які визначають напрями та масштаби діяльності, господарські механізми, бізнес-процеси, пріоритети інвестування й інноваційного розвитку, вибір ринків збуту продукції, маркетингові стратегії, а також систему мотивації праці. Водночас члени кооперативу як працівники впливають на результативність господарювання через рівень зайнятості, трудову дисципліну, продуктивність праці, якість виконання виробничих функцій і морально-психологічний клімат у колективі.

Першою ключовою особливістю соціально-трудових відносин у кооперативах є поєднання інтересів власності, управління та праці. Особиста трудова участь членів виробничих кооперативів, особливо в аграрному секторі, формує вищий рівень зацікавленості у кінцевих результатах діяльності порівняно з найманою працею [2, с. 75]. Це пояснюється тим, що економічні результати кооперативу безпосередньо впливають на доходи його учасників, їх соціальну стабільність і перспективи подальшого розвитку. За таких умов зростає мотивація до підвищення продуктивності праці, відповідального ставлення до майна, ресурсів, готової продукції, а також до раціональної організації виробничих і управлінських процесів.

Друга особливість пов'язана з розвитком соціального партнерства та демократичного механізму прийняття рішень. Соціально-трудові відносини в кооперативах ґрунтуються на засадах рівноправності, участі та колективної

відповідальності. Принцип "один член кооперативу — один голос" забезпечує демократичність управління, знижує ризики концентрації влади в руках окремих учасників і сприяє пошуку компромісних управлінських рішень. Такий підхід дає змогу узгоджувати інтереси різних груп учасників, зменшувати соціальну напругу та забезпечувати стабільність діяльності кооперативу.

Третьою особливістю є посилення соціального захисту та соціальної відповідальності. Кооперативи не лише виконують економічні функції, а й створюють умови для підтримки своїх членів, підвищення рівня їх добробуту, професійного розвитку та соціальної захищеності. Ефективно організовані соціально-трудові відносини сприяють утриманню кваліфікованих кадрів, формуванню довіри всередині колективу, підвищенню якості життя працівників і позитивному впливу на розвиток територіальних громад, у межах яких функціонують кооперативи.

Четверта особливість полягає у впливі соціально-трудових відносин на загальну ефективність функціонування кооперативу [3-5]. Високий рівень залученості працівників, справедлива система мотивації, участь у прийнятті рішень, розвиток соціальних, виробничих і технологічних інновацій сприяють підвищенню продуктивності праці, зниженню плинності кадрів та покращенню організаційної узгодженості. Гармонізація соціальних і виробничих відносин є особливо важливою для виробничих

кооперативів, де результат діяльності значною мірою залежить від колективної взаємодії, дисципліни, відповідальності та довіри між учасниками. Узагальнення ключових особливостей соціально-трудових відносин у кооперативах аграрного сектору подано в Табл. 1.

Як видно з табл. 1, соціально-трудові відносини у кооперативах поєднують економічні, управлінські та соціальні складові. Саме тому їх не можна розглядати лише як систему організації праці. Вони одночасно виступають механізмом мотивації, демократичного управління, соціального захисту та забезпечення конкурентоспроможності кооперативних формувань.

Водночас соціально-трудові відносини в кооперативних формуваннях аграрного сектору характеризуються наявністю низки проблем і загроз [6, с. 92]. До них належать стихійність та несистемність формування нових моделей соціально-трудових відносин, недостатня прозорість управління, бюрократичні перешкоди, тінізація окремих економічних процесів, а також нерозвиненість організаційної культури кооперативної взаємодії. Окремою проблемою залишається недовіра частини населення й виробників до кооперативних форм господарювання, що значною мірою пов'язано з негативним історичним досвідом 1990-х років, браком практичних знань щодо організації кооперативів, недостатньою юридичною обізнаністю та дефіцитом фінансових ресурсів на початкових етапах їх створення.

Таблиця 1. Ключові особливості соціально-трудових відносин у кооперативах аграрного сектору

Особливість	Зміст прояву	Вплив на діяльність кооперативу
Поєднання власності, управління і праці	Члени кооперативу одночасно є власниками, учасниками управління та працівниками	Підвищує особисту зацікавленість у результатах праці, формує відповідальне ставлення до ресурсів і майна
Демократичне управління	Прийняття рішень на засадах рівноправності, принцип «один учасник – один голос»	Зменшує соціальну напругу, сприяє компромісам і стабільності управління
Соціальне партнерство	Узгодження інтересів різних груп учасників кооперативу	Забезпечує внутрішню згуртованість, довіру та колективну відповідальність
Соціальний захист і відповідальність	Підтримка членів кооперативу, сприяння підвищенню рівня їх добробуту	Допомагає утримувати кадри, покращує якість життя працівників і населення громад
Вплив на ефективність господарювання	Залученість працівників, мотивація, дисципліна, соціальні й технологічні інновації в трудовому середовищі	Сприяє зростанню продуктивності, зниженню плинності кадрів і підвищенню конкурентоспроможності
Наявність ризиків і загроз	Недовіра, бюрократія, тінізація, нестача фінансування, слабка правова підготовка	Стримує розвиток кооперативного руху та потребує інституційної підтримки

Разом з тим історичний досвід України свідчить про значний потенціал кооперативного руху. Зокрема, споживча кооперація в окремі періоди об'єднувала мільйони учасників: у 1942 р. кількість пайовиків Укркоопспілки становила 8,1 млн осіб, а у 80—90-х роках минулого століття — близько 14 млн осіб, переважно сільських жителів. Такі показники підтверджують, що кооперативна модель має глибокі соціально-економічні традиції та значний потенціал для відновлення в сучасних умовах.

Досвід європейських країн також підтверджує, що кооперативи можуть виступати ефективним інструментом забезпечення конкурентоспроможності малих товаровиробників, особливо в умовах домінування великих аграрних компаній і високої концентрації ринкової влади. Показовим у цьому аспекті є досвід молочарських кооперативів Нідерландів, які протягом тривалого часу демонструють здатність не лише ефективно функціонувати як самостійні виробничі формування, а й впливати на ціноутворення на ринку молока та молочної продукції. Такий приклад свідчить, що за умов належної організації, правової підтримки, професійного менеджменту та високої довіри між учасниками кооперативи можуть бути вагомим інструментом економічної стійкості та ринкової конкурентоспроможності [7-9].

В умовах воєнних загроз, економічної нестабільності та посилення невизначеності в Україні особливого значення набуває необхідність масштабування, стабілізації та підвищення ефективності діяльності малих і середніх аграрних підприємств. У цьому контексті кооперація та інтеграція виступають не лише формою об'єднання ресурсів, виробництв і продукції, а й важливим бізнес-інструментом підвищення конкурентоспроможності, розширення доступу до ринків, зменшення витрат і посилення позицій малих виробників у взаємодії з великими агрохолдингами.

Важливим чинником активізації кооперативного руху в Україні стало удосконалення законодавчого забезпечення у сфері сільськогосподарської кооперації. Основним нормативно-правовим актом, який регулює діяльність сільськогосподарських кооперативів, є Закон України "Про сільськогосподарську кооперацію", що набув чинності наприкінці 2020 року [10]. Його положення значною мірою наблизили вітчизняну модель кооперативних відносин до європейських стандартів. Зокрема, було скасовано жорсткий поділ кооперативів на виробничі та обслуговуючі, запроваджено поділ на

прибуткові й неприбуткові кооперативи, розширено можливості участі фізичних і юридичних осіб, а також посилено гнучкість у визначенні органів управління та механізмів прийняття рішень.

Зазначені зміни створюють передумови для більш активного розвитку сільськогосподарської кооперації, особливо серед малих і середніх фермерських господарств [11, с. 23]. У сучасних умовах такі товаровиробники стикаються з численними викликами, серед яких високі ціни на техніку, паливо, садивний матеріал, добрива, технології, обмежений доступ до кредитування, проблеми збуту та логістики. У порівнянні з великими агрохолдингами вони мають менші фінансові, організаційні та маркетингові можливості, що послаблює їх конкурентні позиції.

Кооперація дає змогу частково нейтралізувати ці ризики. Завдяки об'єднанню ресурсів учасники кооперативу можуть спільно закуповувати матеріально-технічні ресурси за нижчими цінами, формувати великі партії товарної продукції для реалізації, спільно використовувати техніку, обладнання, холодильники, склади, зерносушарки, логістичні потужності та маркетингові канали збуту. Це сприяє зниженню індивідуальних витрат, підвищенню ринкової сили виробників і забезпеченню більш стабільних умов господарювання.

Таким чином, кооперативні утворення в аграрному секторі слід розглядати не лише як організаційно-правову форму господарювання, а як дієвий інструмент економічної самоорганізації, соціальної згуртованості та підвищення конкурентоспроможності малих і середніх виробників [12, с. 27]. У сучасних умовах для українських кооперативів аграрного сектору особливого значення набувають інструменти державної та міжнародної підтримки. Зокрема, у 2025 р. для кооперативів в агросекторі були доступні дотації та гранти на розвиток інфраструктури, придбання машин і обладнання. Окремим інструментом підтримки стали пільгові кредити під 5 % річних, спрямовані на розвиток спільного виробництва. Для харчових і крафтових кооперативів також було започатковано пріоритети у державних закупівлях. Важливу роль у фінансовій, інвестиційній та консультативній підтримці кооперативного руху відіграють міжнародні програми AGRO, U-LEAD, EBRD, LEADER.

Практичні приклади функціонування українських кооперативів підтверджують перспективність такого напрямку. Зокрема, кооператив "Фермерський двір" на Тернопільщині, який

спеціалізується на виробництві й реалізації молочної продукції, об'єднує 15 учасників та вже розширив збут продукції на 4 адміністративні області. Іншим прикладом є кооператив "Зерно разом" у Кіровоградській області, який завдяки об'єднанню виробників отримав доступ до вигідніших логістичних ланцюгів, організував спільний централізований склад і зерносушарку, а також здійснює спільний експорт пшениці для своїх учасників.

Наведені приклади свідчать, що подальший розвиток кооперації в аграрному секторі потребує не лише фінансової та інституційної підтримки, а й системного удосконалення соціально-трудова відносин [13, с. 122]. Однією з причин, що стримують розвиток кооперативного руху, залишається недостатній рівень економічної, фінансової, правової та управлінської підготовки учасників. Крім того, важливим є формування власного кадрового потенціалу кооперативів, здатного працювати з цифровими платформами, інструментами державної підтримки, онлайн-сервісами інвестування, маркетинговими технологіями та сучасними методами управління.

Удосконалення соціально-трудова відносин у кооперативних формуваннях аграрного сектору має здійснюватися за кількома взаємопов'язаними напрямками. По-перше, необхідним є підвищення рівня економічної, фінансової та юридичної грамотності членів кооперативів. По-друге, важливо забезпечити прозору, справедливую та своєчасную систему мотивації праці, яка поєднуватиме матеріальні й нематеріальні стимули. По-третє, слід розвивати практику участі працівників у прийнятті управлінських рішень, що відповідатиме самій природі кооперативної моделі. По-четверте, важливим є публічне визнання трудового внеску учасників, формування довіри, командної взаємодії та відповідальності за спільний результат.

З боку зовнішнього середовища важливими умовами розвитку кооперативів залишаються посилення взаємодії з державними та місцевими інституціями, спрощення адміністративних процедур, подолання бюрократичних бар'єрів, зменшення рівня тінізації економічних процесів, боротьба з корупційними ризиками та забезпечення доступу кооперативів до фінансових, інформаційних і консультаційних ресурсів [14, с. 105].

Соціально-трудова відносини у кооперативах аграрного сектору є складною системою взаємодії економічних, управлінських і соціальних інтересів. Їх ефективна організація

виступає важливою передумовою підвищення продуктивності праці, зміцнення внутрішньої довіри, розвитку соціального партнерства, посилення конкурентоспроможності та забезпечення стійкого розвитку малих і середніх аграрних виробників. Наведені цифрові дані та практичні приклади підтверджують, що кооперативні формування в аграрному секторі мають вагомий потенціал не лише як організаційно-правова форма господарювання, а й як інструмент соціально-економічної консолідації, розвитку сільських територій та підвищення добробуту сільського населення.

ВИСНОВКИ

Удосконалення, розвиток та вирішення проблем здійснення соціально-трудова відносин в кооперативних формуваннях агросектору мають базуватися на використанні у т.ч. їх особливостей, а саме на принципах демократичного управління; соціального захисту й соціального партнерства; прямої зацікавленості у результатах своєї праці. Одночасно, це підвищує ефективність функціонування кооперативів. Велике значення має навчання працівників, підвищення інноваційності їх підготовки, удосконалення цифрових та інформаційних компетенцій. Також велике значення має справедлива та прозора мотивація, як нематеріальна та нематеріальна мотивація учасників соціально-трудова відносин, соціальна справедливість, соціальна відповідальність, соціальне партнерство.

Література:

1. Томілін О.О., Багаліка Т.О. Ефективність функціонування кооперативних формувань в Україні. *Агросвіт*. 2024. № 22. С. 38—43.
2. Ігнатенко М.М., Леваєва Л.Ю., Заболотній А.О. Механізми та інструменти впровадження інновацій в аграрні підприємства України в сучасних умовах. *Інвестиції: практика та досвід*. № 21. 2024. С. 74—79.
3. Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. Теоретико-методологічні засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2021. № 8. С. 31—39.
4. Трутенко Г.О. Стан розвитку обслуговуючої сільськогосподарської кооперації в Україні. *Економіка АПК*. 2020. № 7. С. 102—109.
5. Ткачук В.А., Ланченко Є.О., Балан О.Д., Гаврилюк І.П. *Економіка праці й соціально-трудова відносини: навч. посібник*. Київ: НУБіП України, 2022. 616 с.
6. Молнар О.С., Козик Ю.Я., Янічко П.А. *Соціально-економічно чинники формування*

трудового потенціалу сільськогосподарських підприємств. Формування ринкових відносин в Україні: зб. наук. праць. 2023. Вип. 4 (263). С. 89—94.

7. Васильчак С., Штерма Т. Трудовий потенціал як об'єкт менеджменту. *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*. 2023. Вип. 4. С. 605—612.

8. Варнавська І.В. Психологічні складові дослідження професійного іміджу фахівця. *Перспективи та інноваційні науки*. Вип. 14 (32). 2023. С. 627—635.

9. Паленичак О.В. Функціональні особливості екологоорієнтованого підприємництва в аграрному секторі в контексті євроінтеграції. *Агронаука і практика*. 2023. Вип. 2, Ч. 2. С. 38—43.

10. Про сільськогосподарську кооперацію: Закон України № 819 від 21 липня 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text>. (дата звернення: 06.05.2026).

11. Федотова Т.А. Трансформація трудового потенціалу національної економіки України в умовах воєнного стану. *Вісник Одеського національного університету*. Серія: Економіка. 2022. Т. 27, Вип. 3. С. 21—24.

12. Мармуль Л. Принципи та механізми управління й регулювання розвитку трудових ресурсів аграрних підприємств. *Економічний вісник університету*. Вип. 40. 2019. С. 25—31.

13. Романюк І.А. Підвищення якості й ефективності використання трудових ресурсів потенціалу підприємств галузі туризму на засадах мотивації та стимулювання працівників. *Економічний вісник університету*. 2020. Вип. 44. С. 120—124.

14. Кирилов Ю.Є., Грановська В.Г., Кононенко Л.В. Агроконсалтинг як інструмент забезпечення реалізації сталого сільського розвитку. *Економічний простір*. 2024. № 193. С. 102—108.

References:

1. Tomilin, O.O. and Bahalika, T.O. (2024), "Efficiency of functioning of cooperative formations in Ukraine", *Ahrosvit*, vol. 22, pp. 38—43.

2. Ihnatenko, M.M., Levaieva, L.Yu. and Zabolotnii, A.O. (2024), "Mechanisms and tools for implementing innovations in agricultural enterprises of Ukraine in modern conditions", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 21, pp. 74—79.

3. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Y. and Shpykuliak, O.H. (2021), "Theoretical and methodological principles of development of agricultural

cooperation in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 31—39.

4. Trutenko, H.O. (2020), "State of development of service agricultural cooperation in Ukraine", *Ekonomika APK*, vol. 7, pp. 102—109.

5. Tkachuk, V.A., Lanchenko, Ye.O., Balan, O.D. and Havryliuk, I.P. (2022), *Ekonomika pratsi y sotsialno-trudovi vidnosyny* [Labor economics and social and labor relations], NUBiP Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. Molnar, O.S., Kozyk, Yu.Ya. and Yanichko, P.A. (2023), "Socio-economic factors of formation of labor potential of agricultural enterprises", *Formuvannia rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 4, no. 263, pp. 89—94.

7. Vasylichak, S. and Shterma, T. (2023), "Labor potential as an object of management", *Acta Academiae Beregsasiensis. Economics*, vol. 4, pp. 605—612.

8. Varnavska, I.V. (2023), "Psychological components of the study of the professional image of a specialist", *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, vol. 14, no. 32, pp. 627—635.

9. Palenychak, O.V. (2023), "Functional features of ecologically oriented entrepreneurship in the agricultural sector in the context of European integration", *Ahronauka i praktyka*, vol. 2, part 2, pp. 38—43.

10. The Verkhovna Rada of Ukraine (2020), The Law of Ukraine "On Agricultural Cooperation", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-20#Text> (Accessed 6 May 2026).

11. Fedotova, T.A. (2022), "Transformation of the labor potential of the national economy of Ukraine under martial law", *Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Ekonomika*, vol. 27, no. 3, pp. 21—24.

12. Marmul, L. (2019), "Principles and mechanisms of management and regulation of labor resources development of agricultural enterprises", *Ekonomichni visnyk universytetu*, vol. 40, pp. 25—31.

13. Romaniuk, I.A. (2020), "Improving the quality and efficiency of the use of labor resource potential of tourism enterprises on the basis of motivation and stimulation of employees", *Ekonomichni visnyk universytetu*, vol. 44, pp. 120—124.

14. Kyrylov, Yu.Ye., Hranovska, V.H. and Kononenko, L.V. (2024), "Agroconsulting as a tool for ensuring the implementation of sustainable rural development", *Ekonomichniy prostir*, vol. 193, pp. 102—108.

Отримано редакцією журналу / Received: 10.05.26

Професійно рецензовано / Revised: 18.05.26

Дата публікації / Published: 21.05.26